

Олег Будницкий и Александра Полян, *Русско-еврейский Берлин (1920–1941)*, изд. Новое литературное обозрение, Москва 2013, сс. 496.

W serii *Historica Rossica* wydawnictwa *Новое литературное обозрение* ukazała się interesująca publikacja Olega Budnickiego i Aleksandry Połjan dotycząca społeczności rosyjskich Żydów, którzy po rewolucji 1917 roku oraz wojnie domowej wyemigrowali do Berlina, a następnie przebywali tam w okresie międzywojennym. Monografia składa się z ośmiu rozdziałów w układzie problemowo-chronologicznym. Dołączono także aneksy dotyczące wykładów, programów i członków berlińskich związków rosyjskich Żydów. Autorzy zadbali o zaopatrzenie swojej monografii w biogramy osób, które pojawiają się na jej łamach. Warto podkreślić, że *Русско-еврейский Берлин (1920–1941)* został świetnie wydany. Książka ma twardą oprawę, elegancką okładkę, a druk nie męczy wzroku.

Należy zaznaczyć, iż autorzy książki już wcześniej zajmowali się tą tematyką, zwłaszcza Dr Oleg Budnicki, członek Rosyjskiej Akademii Nauk oraz profesor Uniwersytetu im. Łomonosowa Aleksandra Połjan, czego efektem były liczne artykuły oraz książki, przede wszystkim wydana w 2005 roku przez Budnickiego *Российские евреи между красными и белыми (1917–1920)*.

Autorzy analizują w swoim utworze rozwój środowiska rosyjskich emigrantów pochodzenia żydowskiego, aż do początku lat 40. XX wieku, koncentrując się

przede wszystkim na działalności politycznej wymienionych środowisk oraz wzajemne przenikanie się *białej* emigracji i żydowskiej z Rosji w Berlinie, który w tamtym czasie jednym z najważniejszych skupisk uciekinierów z dawnego imperium carów. Warto podkreślić, iż stolica Niemiec stała się ważnym ośrodkiem kulturalnym ówczesnej rosyjskiej emigracji w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Twórcy tej monografii poświęcili jednak kwestiom kulturalnym tylko rozdział piąty zatytułowany *Социалисты, сионисты, модернисты (русско-еврейский Берлин: культура и политика)*.

Przed odniesieniem się do rozdziału poświęconego kwestii kultury, języka i wkładu w działalność artystyczną rosyjskiej emigracji, należy uwzględnić wady oraz zalety prezentowanej monografii. Chociaż świetnie napisana i zawierająca wiele nowych informacji książka, oparta na materiałach z niemieckich, rosyjskich i anglosaskich archiwów, posiada jednak pewne wady. Pierwsza z nich znajduje się w samym tytule. Działalność środowisk żydowskich, w tym opisywanego przez autorów była brutalnie ograniczana przez nazistów po 1933 roku. Prześladowania na gruncie prawnym, mordy dokonywane przez nazistów oraz emigracja części czołowych działaczy ze stolicy III Rzeszy zniszczyła środowisko rosyjskich Żydów w Berlinie przed 1941 rokiem. Oczywiście autorzy opisują losy tego środowiska na emigracji, ale urywają narrację na początku lat 40. XX wieku, chociaż część działaczy politycznych przebywała w USA i Wielkiej Brytanii. Lepszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie epilogu, który przedstawiałby w skróconej formie losy tej społeczności do końca wojny. Aleksandra Połjan i Oleg Budnicki mogliby również wprowadzić prolog, przedstawiający losy społeczności żydowskiej w Rosji w okresie rewolucji 1917 roku i późniejszej wojny domowej. Informacje pojawiające się we wstępie nie zawsze są wystarczające.

Na początku swoich rozważań dotyczących życia kulturalnego rosyjsko-żydowskiej społeczności autorzy nakreślili obraz kulturalnej stolicy emigracji z dawnego imperium carów. Rozpoczęli od zacytowania opinii osobistości, takich jak np. kompozytor Nikołaj Nabokov, brat słynnego pisarza Władymira czy Iljego Erenburga, o emigracyjnym Berlinie. Następnie skoncentrowali się na funkcjonowaniu teatrów, ośrodków kultury, grup artystycznych czy ważniejszych ośrodków prasy. Ten wstęp do rozdziału *Социалисты, сионисты, модернисты (русско-еврейский Берлин: культура и политика)* pełni bardzo ważną rolę. Wprowadza czytelnika w realia życia kulturalnego rosyjskiej emigracji oraz przekazuje najważniejsze informacje dotyczące tego tematu, dzięki czemu twórcy nie muszą ich tłumaczyć w następnych podrozdziałach.

Następnie Oleg Budnicki i Aleksandra Połjan opisali jak rosyjscy Żydzi byli ostrzegani przez innych członków emigracji na gruncie kultury. Podkreślali oni wkład tej społeczności w rosyjską kulturę czy znaczenie wybitnych postaci, jak np. Josif Giessen czy Ilja Erenburg. Przedstawili również dane statystyczne dotyczące liczby osób pochodzenia żydowskiego w emigracyjnych kulturalnych ośrodkach czy gazetach. Wymienili również ważniejsze tytuły prasowe omawianego środowiska.

Autorzy *Русско-еврейский Берлин (1920–1941)* omówili wybrane gazety, które według nich reprezentowały ważniejsze nurty polityczne społeczności rosyjskich Żydów mieszkających w Berlinie. Były to lewicowy „Социалистический вестник” i syjonistyczny „Рассвет”. W obu przypadkach twórcy monografii opisali do-

kładnie linię programową pism, skład redakcji oraz jej zmiany. Koncentrowali się również na związkach dziennikarzy oraz wydawców z ugrupowaniami politycznymi. Niezwykle interesujący był opis cyklu reportaży o ZSRR ukazujących się na łamach lewicowej prasy w okresie NEP.

Na końcu Oleg Budnicki i Aleksandra Połjan zastanawiali się jakim językiem posługiwała się w kulturalnym przekazie społeczność rosyjskich Żydów w Berlinie: rosyjskim, jidysz czy hebrajskim. W tym celu poddali analizie prasę oraz liczne ówczesne wydawnictwa. Rozstrzygnięcie tych kwestii nie jest łatwe i być może wymaga kolejnych badań oraz opracowań.

Русско-еврейский Берлин (1920–1941) jedynie sygnalizuje pewne kwestie związane z kulturą rosyjskich Żydów przebywających na emigracji w Berlinie. Oleg Budnicki i Aleksandra Połjan rozpatrują powyższe aspekty przede wszystkim przez pryzmat aktywności politycznej tego środowiska. Brakuje szczegółowych informacji o działalności kulturowej tej społeczności. Warto jednak podkreślić, iż w tej książce nie było właściwie miejsca na tego typu rozważania, jej cel był zupełnie inny. Istnieje możliwość, iż kiedyś inni badacze napiszą książkę poświęconą kulturze rosyjskich Żydów na emigracji.

Jak się wydaje, prezentowana pozycja, pomimo swoich wad, jest cenna. Zawiera wiele nowych, istotnych informacji, a także rozszerza wiedzę czytelników o społeczności rosyjskich Żydów w Berlinie. Należy jednak zaznaczyć, iż *Русско-еврейский Берлин (1920–1941)* to monografia przeznaczona przede wszystkim dla historyków bądź osób zainteresowanych opisywaną grupą. Filolodzy i kulturoznawcy w dużo mniejszym stopniu mogą z niej skorzystać w trakcie swoich badań.

Jan Ratuszniak
Łódź